

KINGA STABRAWA-POWĘSKA

 [HTTPS://ORCID.ORG/0000-0002-4626-1420](https://orcid.org/0000-0002-4626-1420)

K.STABRAWA@MUZUEM.WIELICZKA.PL

Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka

Solne dziedzictwo regionu w działalności Klubu Przyjaciół Wieliczki

The salt heritage of the region in the activities of the Klub Przyjaciół Wieliczki (Wieliczka Friends Club)

Wstęp

Mieszkańcy Wieliczki przez wieki budowali charakterystyczną kulturę, której źródeł należy szukać w miejscu pracy – kopalni soli. Rozwinęła się tu relacja pomiędzy sferą przemysłu a kulturą, w efekcie której ukształtowała się społeczność o bogatych tradycjach i zwyczajach. Od 1978 r. kopalnia soli w Wieliczce to, z jednej strony, miejsce pracy wielu pokoleń, a z drugiej unikatowy zabytek na liście UNESCO – obszar w bardzo ciekawy sposób pokazujący dynamiczne formowanie się dziedzictwa opartego na przedsiębiorstwie górniczym.

Jednak współczesna Wieliczka jest dużo bardziej zróżnicowana niż w przeszłości. Jest to przede wszystkim popularny punkt turystyczny, przyciągający co roku ponad milion turystów za sprawą zabytkowej kopalni. Ze względu na swoje położenie pełni również funkcję tzw. sypialni Krakowa, a to przyczynia się do migracji ludności, niekoniecznie związanej z pracą w miejscowym przedsiębiorstwie. Pomimo tych zmian, można zaobserwować pielęgnowanie bogatych tradycji górniczych przez część mieszkańców.

W pracy zostaną przedstawione przykłady wskazujące, jak w górniczo-turystycznej Wieliczce lokalni pasjonaci kształtują dziedzictwo przeszłości. Ogromną rolę odgrywają tu różne inicjatywy tutejszej społeczności. W niniejszym artykule uwaga zostanie skupiona tylko na wybranych działaniach jednego z funkcjonujących stowarzyszeń – Klubu Przyjaciół Wieliczki.

Podjęty w artykule temat ma na celu zweryfikowanie, czy działania zainicjowane przez stowarzyszenie Klubu Przyjaciół Wieliczki mają realny wpływ na podtrzymywanie spuścizny górniczej oraz czy ich rola w coraz bardziej zróżnicowanej społeczności ma jeszcze znaczenie. Poddane ocenie zostanie założenie, że efekty podejmowanych inicjatyw osiągną zamierzony

rezultat w postaci utożsamiania się z dziedzictwem solnym i przekazywania go kolejnym pokoleniom.

Za obszar badawczy przyjął Stowarzyszenie Klub Przyjaciół Wieliczki i jego aktywność w Wieliczce i okolicznych wsiach. Organizacja ta działa na wielu płaszczyznach od 1966 r., podejmując tematy dotyczące tradycji, historii czy patriotyzmu. Jego wieloletnia działalność pozwala na analizę tego rodzaju aktywności w wybranym obszarze badawczym.

Tematyka pracy wymaga zaprezentowania problematyki definicji dziedzictwa, która jest obszerna znaczeniowo i ewoluowała na przestrzeni lat. Wiąże się również z zagadnieniem pamięci, które również zostanie przedstawione w niniejszej pracy. W tekście zostaną poddane analizie materiały, które przybliżają historię miasta, oraz prace tworzone przez mieszkańców, w tym liczne zapiski ze spotkań stowarzyszenia. Ponadto, w artykule zawarto fragmenty z rozmów przeprowadzonych z działaczką Jadwigą Dudą – prezesem Klubu Przyjaciół Wieliczki. Rozmowy miały charakter swobodnych wywiadów, które odbyły się w 2020 r.

Miasto i kopalnia – nierozzerwalna historia

Wieliczka jest niedużym miastem powiatowym, usytuowanym w bliskim sąsiedztwie Krakowa. Zlokalizowana w południowej Polsce swoją popularność zawdzięcza zabytkowej kopalni soli. Obiekt jest jedną z najbardziej znanych atrakcji turystycznych regionu. Żeby zrozumieć fenomen tego miejsca, konieczne jest nakreślenie najważniejszych wydarzeń historycznych, które ugruntowały jej pozycję na mapie Polski, oraz etapów jakie przeszła sama kopalnia – od zakładu produkcyjnego do zabytku wpisanego na listę UNESCO. Informacje te stanowią istotne tło dla poruszanego tematu, ponieważ tłumaczą, dlaczego dziedzictwo górnicze może być wciąż żywe w Wieliczce i okolicach.

O randze i znaczeniu Wieliczki świadczą liczne ordynacje królewskie, nadania i statuty dla stanu górniczego. Dokumenty wskazują, że aż jedna trzecia przychodu skarbcza królewskiego pochodziła ze sprzedaży soli. Dlatego nie bez przyczyny kopalnie soli w Wieliczce i Bochni, zwane Żupami Krakowskimi, były jednymi z najważniejszych ośrodków przemysłowych w dawnej Polsce. Stanowiły one własność królów polskich do 1772 r., by w następstwie rozbiorów przejść pod władanie Habsburgów na ponad 146 lat¹. Okres panowania austriackiego pozwolił na wdrożenie licznych reform administracyjnych oraz technologicznych. Już wtedy została wprowadzona

1 A. Jodłowski, *Żupa Solna w Wieliczce*, Wieliczka 2000, s. 33–41.

formuła grupowego zwiedzania kopalni, tworząc tym samym podwaliny pod rozwijającą się turystykę. Od XV w. odnotowywano także pierwsze wizyty europejskich uczonych. Z kolei od XVIII w. organizowano pierwsze formy zwiedzania kopalni, podróże do podziemi. Przygotowana wówczas „komercyjna” oferta w różnych wersjach przetrwała aż do I wojny światowej².

Wiek XX przyniósł zarówno galicyjskim Polakom, jak i samej Wieliczce, wiele zmian. Za sprawą odzyskania niepodległości miasto znalazło się w granicach państwa polskiego. Od tego momentu kopalnie soli w Bochni i Wieliczce stanowiły odrębnie działające przedsiębiorstwa wydobywcze. Okres międzywojenny był dla nich czasem stabilizacji, który został zakłócony przez drugą wojnę światową. W trakcie pięcioletniej okupacji hitlerowskiej przedsiębiorstwo górnicze było w dalszym ciągu czynnym ośrodkiem pracy, w którym trwało wzmoczone wydobywanie. Ponadto, w tym czasie próbowano uruchomić w podziemiach produkcję dla potrzeb przemysłu zbrojeniowego. Działania te jednak się nie powiodły³. W powojennej rzeczywistości znaczenie obu zakładów wydobywczych znacznie spadło. Wynikało to przede wszystkim ze wzrostu kosztów utrzymania przedsiębiorstw, pojawiały się także dodatkowe problemy związane z bezpieczeństwem obiektu i miasta. Ostatecznie wydobywanie soli kamiennej zakończono w Wieliczce w 1996 r., a w sąsiedniej Bochni w 1990 r.⁴ Nie oznaczało to jednak całkowitego zamknięcia obiektów, które stały się popularnymi placówkami leczniczymi i turystycznymi. Takiemu rozwiązaniu sprzyjały wcześniejsze inicjatywy na rzecz uznania kopalni soli za zabytek.

Droga kopalni soli od zakładu wydobywczego do zabytku wpisanego na listę UNESCO wymagała czasu i określonych działań prawnych. W Polsce pierwsze zapisy mówiące o możliwości uznania miejsc industrialnych, za zabytki podlegające ochronie prawnej zostały zamieszczone w rozporządzeniu prezydenta RP z dnia 6 III 1928 r.⁵ Jednak dopiero po drugiej wojnie światowej zaczęto skupiać się na walorach kulturowych tego typu placówek. W przypadku kopalni soli w Wieliczce kluczową rolę odegrał założyciel tamtejszego muzeum Alfons Długosz. Był to lokalny działacz, artysta i nauczyciel jednej ze szkół, absolwent berlińskiej Państwowej Szkoły Przemysłu Artystycznego i Akademii Sztuk Pięknych w Dreźnie. Gdy w 1949 r.

2 B. Konwerska, *Ruch turystyczny w Kopalni Soli Wieliczka w okresie zarządu austriackiego (1772–1981)*, Wieliczka 2020, s. 21–36.

3 A. Wolańska, *Przewodnik po kopalni w Wieliczce*, Wieliczka 2010, s. 30.

4 W. Gawroński, *Żupy krakowskie-królewskie kopalnie soli w Wieliczce i Bochni*, [w:] *Historyczne kopalnie – dzieło przyrody, sztuka człowieka*, red. B. Furmanik, Warszawa 2016, s. 42.

5 J. Brudnicki, *Ochrona i zarządzanie historycznymi kopalniami*, [w:] *Historyczne...*, s. 76.

dyrekcja zakładu postanowiła zlikwidować część wyrobisk, uznał za konieczne ochronę świadectw związanych z pracą górniczą, tradycjami, kultem religijnym etc. Z wytrwałością rozpoczął wraz z pracownikami zakładu dokładną inwentaryzację podziemnych wyrobisk. Dzięki jego staraniom ocalono od zniszczenia obiekty sakralne, maszyny i przedmioty codziennego użytku. Z inicjatywy A. Długosza udało się stworzyć pierwszą wystawę w podziemnej komorze *Warszawa*⁶. Jednak kluczowym momentem było utworzenie w 1951 r. muzeum mieszczącego się na trzecim poziomie kopalni soli, w efekcie czego zwiększyły się możliwości zabezpieczenia i ochrony znajdujących artefaktów. Prace prowadzone przez A. Długosza przyczyniły się do zwiększenia świadomości górników w zakresie wartości kultury materialnej i niematerialnej oraz wagi zachowania jej świadectw dla przyszłych pokoleń. Dzięki szybkiemu dostrzeżeniu wartości wielickich podziemi zaczęto zbierać liczne ślady dawnych prac górniczych. Zabezpieczono wybrane wyrobiska, z czasem utworzono muzeum, a sam obiekt został uznany za unikatowy w skali światowej. W 1976 r. kopalnia soli w Wieliczce została wpisana do polskiego rejestru zabytków. Dwa lata później dołączyła do prestiżowego rejestru obiektów o szczególnych walorach. „Propagowana od 1974 r. idea ochrony zabytkowej substancji kopalni zakończyła się w 1978 r. wpisaniem kopalni na I Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO”⁷. Argumentem przemawiającym za takimi działaniami były walory historyczne i przyrodnicze obiektu. Uznano, że podziemne wyrobiska wraz ze śladami pracy oraz zachowanymi maszynami przedstawiają wszystkie historyczne etapy rozwoju techniki górniczej od XIII do XX w. Natomiast ocalone podziemne kaplice oraz inne obiekty kultu religijnego dowodzą istnienia bogatej kultury duchowej górników. W 2013 r. poszerzono wpis, dodając kopalnię soli w Bochni oraz Zamek Żupny w Wieliczce – uznając te obiekty za jeden kompleks. Od tego czasu wspólnie figurują na liście jako „Królewskie Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni”⁸.

Wpisanie zabytkowych podziemi na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz ochrona ich najcenniejszych wyrobisk wpłynęły na zwiększenie popularności obiektu wśród turystów. Wraz z turystyką rozwijała się oferta uzdrowiskowa, a to za sprawą leczniczych właściwości solanek, których

6 A. Jodłowski, *50 lat Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka*, Wieliczka 2001, s. 7–8.

7 J. Duda, *62 spotkanie z cyklu Wieliczka – Wieliczanie*, „Biblioteczka Wielicka” 2003, z. 7, s. 9.

8 Archiwum Zakładowe Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce, Decyzja Komitetu, Nr 37 COM.8B. 41; <https://whc.unesco.org/en/decisions/5171>; M. Międzobrodzka, P. Krokosz, *Górnictwo Wieliczka. Przewodnik po mieście*, Wieliczka 2013, s. 11.

wykorzystywanie sięga początków XIX w.⁹ Dało to podstawy do utworzenia funkcjonującego do dziś podziemnego sanatorium.

Obecnie kopalnia soli jest popularnym punktem na mapie turystycznej Polski i jednym z najczęściej odwiedzanych miejsc przez turystów z zagranicy. W wielickich podziemiach przygotowano zróżnicowaną ofertę zawierającą m.in. kilka opcji tras zwiedzania: dla dzieci, trasę górniczą, szlak pielgrzymkowy czy możliwość leczenia sanatoryjnego. Ponadto, organizowane są wydarzenia, kierowane głównie do mieszkańców, jak np. zawody taneczne, koncerty czy pokazy sportowe oraz uroczystości religijne¹⁰. Pomimo dominującej sfery turystycznej, w kopalni wciąż znacząca jest działalność górnicza. Skupiona jest na zabezpieczeniu stanu technicznego obiektu oraz utylizacji wód podziemnych, z których pozyskuje się niewielkie ilości soli. Ma to kluczowe znaczenie dla zachowania bezpieczeństwa zabytkowego obiektu oraz miasta. Dlatego w kopalni jest zapotrzebowanie zarówno na pracowników z branży górniczej o różnych specjalizacjach, jak i pracowników z sektora turystycznego. Choć nie ma oficjalnych statystyk, zwraca uwagę fakt, że dużą grupę przewodników stanowią emerytowani górnicy oraz ich dorosłe już dzieci. Ten żywy przykład wiązania się kolejnych pokoleń z miejscem pracy nie pozostaje bez wpływu na stosunek do dziedzictwa regionu.

Wieliczka stanowi również ciekawy przykład dla badaczy z różnych dziedzin. Obok licznych publikacji historycznych¹¹, geologicznych¹² i technicznych¹³ występują też prace poświęcone turystyce¹⁴. Jednak w tekstach dotyczących regionu brakuje współczesnych analiz poruszających tematykę dziedzictwa z perspektywy kulturowej.

9 J. Duda, *67 spotkanie z cyklu Wieliczka – Wieliczanie*, „Biblioteczka Wielicka” 2003, z. 12, s. 4.

10 *Informator miasta i gminy Wieliczka*, Wieliczka 2021.

11 D. Dobrowolska, *Górnicy salinarni Wieliczki w latach 1880–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965; *Dzieje żup krakowskich*, red. A. Jodłowski, Wieliczka 1988.

12 J. Charkot, J. Wiewiórka, *Zagrożenie metanowe w kopalni wielickiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 2015, t. 30, 109–126; K. d’Obyrn, *Zagrożenie wodne i zawałowe w zabytkowych kopalniach na przykładzie kopalni soli „Wieliczka”*, [w:] *I Konferencja Muzeów Górniczych i Skansenów podziemnych w Polsce*, Wieliczka 2010, s. 143–153.

13 J. Piotrowicz, *Wyposażenie górników i tereny eksploatacji w pierwszych wiekach górnictwa solnego w Polsce*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 1987, t. 7, s. 49–76; Ł. Wälczy, *Postęp techniczny w salinie wielickiej w okresie administracji austriackiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 2003, t. 23, s. 53–83.

14 A. Jodłowski, *Zabytkowa kopalnia Soli. Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka. Przewodnik*, Wieliczka 2006; P. Kurowski, *Trasy turystyczne w kopalni wielickiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 1990, t. 16, s. 125–140.

Dziedzictwo

Podejmując temat inicjatyw na rzecz górniczej spuścizny Wieliczki konieczne jest odwołanie się do pojęcia dziedzictwa, które jest kluczowe dla zrozumienia relacji pomiędzy przeszłością a teraźniejszością. Tworzone na przestrzeni lat definicje rozwijały się wieloetapowo i przedstawiają różne aspekty i perspektywy w tym obszarze. Na wstępie należy zwrócić uwagę na ważną z punktu widzenia poruszanego tematu koncepcję zabytku, sformułowaną przez wiedeńskich historyków sztuki na początku XX w. Głównym przedstawicielem tej grupy był Alois Riegl, który wskazywał, że: „w najstarszym i najpierwotniejszym znaczeniu przez pomnik [zabytek, znak pamięci] rozumie się jakieś dzieło ludzkiej ręki, wzniesione dla określonego celu po to, aby w sposób żywotny i zawsze aktualny zachować poszczególne ludzkie czyny i losy w świadomości późniejszych pokoleń”¹⁵. Podążając za myślą A. Riegla, za istotę zabytku można uznać upamiętnienie odcinka czasu historycznego, wydarzenia, ludzi, wszelkich artefaktów przeszłości. Jest to ważne stwierdzenie, ponieważ konkretne materialne dobro kulturowe posiadające określone walory, może być wartościowe dla danej grupy ludzi i być postrzegane jako dziedzictwo. W XX w. założenia wiedeńskich historyków sztuki dały początek dyskusji na rzecz rozwoju nowoczesnego podejścia do ochrony zabytków, w efekcie których powstała w 1964 r. *Karta Wenecka* – Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków Architektury i Miejsc Historycznych. Co warto podkreślić, dokument ten stał się podstawą dla doprecyzowania definicji zabytku oraz kwestii jego ochrony i konserwacji¹⁶. Wraz z pracami zmieniały się też wytyczne dla pojęcia zabytku, które włączyły w jego zakres m.in. obiekty industrialne. Doprecyzowanie tej definicji było znaczące dla rozwoju pojęcia dziedzictwa. W jej świetle zabytek jest bowiem materialnym przejawem spuścizny przodków, z którym można czuć związek, np. z lokalnie występującymi materialnymi dobrami kulturowymi. W to założenie bardzo dobrze wpisuje się kopalnia soli w Wieliczce, jako zabytek uznany za świadectwo przeszłości o unikatowych walorach, który lokalna społeczność stara się chronić od zniszczenia i zapomnienia.

Początkowo definicje dziedzictwa były ograniczone do materialnych obiektów, które posiadały uniwersalne, ale zarazem wyjątkowe wartości. Były one przedmiotem oceny specjalistów z zakresu historii, sztuki, nauki, etnografii

15 A. Riegl, *Nowoczesny kult zabytków. Jego istota i powstanie*, [w:] Alois Riegl, Georg Debio i kult zabytków, red. J. Krawczyk, Warszawa 2002, s. 27.

16 J. Purchla, *Kultura a rozwój*, Warszawa 2013, s. 41–42.

czy antropologii¹⁷. Dalszą zmianę zakresu tego terminu można prześledzić w kolejnych międzynarodowych dokumentach i konwencjach UNESCO oraz Rady Europy. Z czasem rozszerzano jego zakres o kolejne kategorie obiektów, włączając w to środowisko naturalne (1972), pejzaż (2000), a następnie niematerialne świadectwa kultury (2003)¹⁸. Jednocześnie badacze coraz więcej uwagi zaczęli poświęcać jego społecznym funkcjom i roli depozytariuszy.

Na zmiany w pojmowaniu terminu dziedzictwo, które prezentowane są podczas międzynarodowych konwencji, ma wpływ wielu badaczy z różnych dziedzin. Chciałabym zwrócić uwagę na słowa znanego specjalisty Gregory'ego Ashwortha, które trafnie opisują współcześnie dominujący paradygmat: „Dziedzictwem jest wszystko to, co współcześni wybierają z przeszłości, jaką sami wykreowali na użytek czasów obecnych lub w celu przekazania potomnym. Dziedzictwo to proces, a nie typ zasobów”¹⁹.

Jego procesualny charakter podkreślany jest przez wielu innych badaczy, jak Andrzej Tomaszewski²⁰ czy Laurajane Smith²¹. Charakteryzowany jest jako świadomy, subiektywny wybór człowieka, który selekcjonuje elementy przeszłości – materialne i niematerialne – i przejmuje wybrane jej części. Główną rolę odgrywają jego depozytariusze, którzy sami decydują, co jest ich spuścizną. W tym ujęciu mamy do czynienia z zasobem elementów z przeszłości, który użytkownicy chcą przejąć i następnie współtworzą. Działanie wpływa bezpośrednio na teraźniejszość, w której, jak zauważa G. Ashworth, można zobaczyć przeszłość na wiele sposobów, w tym poprzez pamięć, wspomnienia czy artefakty materialne²². Do omawianego terminu odnosi się Janusz Barański, wskazując, że jest on wtórnym systemem modelującym kulturę, ponieważ wymaga refleksyjnego i wybiórczego podejścia do elementów przeszłości²³.

17 Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1976, nr 32, poz. 190, Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, Art. 1, s. 24.

18 K. Kowalski, *Od zabytku do dyskursu. O kilku źródłach współczesnej definicji dziedzictwa*, „Prace Etnograficzne” 2017, t. 45, nr 1, s. 4.

19 G. Ashworth, *Sfragmentaryzowane dziedzictwo. Sfragmentaryzowany instrument sfragmentaryzowanej polityki*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku. Szanse i wyzwania*, red. M. Murzyn, J. Purchla, Kraków 2007, s. 32–33.

20 A. Tomaszewski, *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, Kraków 2013.

21 L. Smith, *Uses of Heritage*, London–New York 2006.

22 G. Ashworth, *Planowanie dziedzictwa*, Kraków 2015, s. 21.

23 J. Barański, *Spiski regionalizm. Uwagi o tradycji, dziedzictwie i metakulturowości*, „Rocznik Podhalański” 2019, t. 14, s. 244–247.

Współcześnie dominująca koncepcja dziedzictwa wyłania się z pojęcia zabytku, ale się do niego nie ogranicza. Obiekt nadal odgrywa istotną rolę, może być bowiem ważnym czynnikiem odniesienia dla jego depozytariuszy. Przykładem może być relacja, jaka zachodzi między spuścizną minionych pokoleń, a różnymi sposobami jej wykorzystania. Jacek Purchla, cytując G. Ashwortha, zwraca uwagę, że: „o ile w przypadku zabytków istnieje immanentna sprzeczność pomiędzy ich ochroną a rozwojem, o tyle dziedzictwo jest funkcją miejsca i opcją rozwoju”²⁴. Ten aspekt najczęściej zaobserwować można w ofertach spędzania wolnego czasu. Turystyka, korzystając z kulturowego kontekstu danego regionu, może też stać się ważnym mechanizmem rozwoju wielu miejsc, jak i efektywnym instrumentem ich ochrony²⁵. Skuteczne zarządzanie występującymi zasobami wpływa na ich dostępność, staje się także istotnym czynnikiem ekonomicznym.

Zagadnienie to porusza także inna badaczka, Marie-Therese Albert, która łączy dziedzictwo, rozumiane jako dynamiczny proces kulturowy, z koncepcją zrównoważonego rozwoju opartego na czterech filarach – społecznym, gospodarczym, ekologicznym i kulturalnym²⁶. Dziedzictwo jest tu rozumiane jako jakość, która może przekazywać kulturę oraz wartości, stając się przy tym czynnikiem stanowiącym o jej transmisji. Do wyzwań tych należy ochrona świadectw przeszłości oraz świadome korzystanie z nich z perspektywy ekonomicznej. M.T. Albert słusznie podkreśla, że tylko zachowanie równowagi między tymi sferami może pozytywnie wpłynąć na kształtowanie tożsamości określonej grupy²⁷. W tym przypadku zabytkowa kopalnia soli wpisuje się w relację, jaka zachodzi między tymi sferami. Przykładem jest rozwijająca się od lat turystyka, której zadania można podsumować jako: „udostępnianie zabytkowej kopalni turystom w taki sposób, aby czuli się bezpieczni, zadowoleni; promocja kopalni i jej tradycji; optymalizacja zysków z turystyki i ukierunkowanie go na rozwój przedsiębiorstwa poprzez poprawę wystroju trasy turystycznej i lepszą organizację obsługi turystycznej”²⁸.

Wieliczka może stanowić tu ciekawy przykład miejsca, w którym partycypacja w dziedzictwie wynika z różnych celów. Z jednej strony, będzie to chęć i potrzeba ochrony popularnego zabytku, „ożywianie” nieczynnego

24 J. Purchla, dz. cyt., s. 46.

25 Tamże, s. 47.

26 M.-T. Albert, *Heritage Studies Perceptions of Sustainability in Heritage Studies*, Boston–Berlin 2013, s. 13.

27 Tamże, s. 14–15.

28 J. Duda, *67 spotkanie...*, s. 7.

zakładu produkcyjnego, jak również zabezpieczenie ciągłości miejsc pracy w górnictwie i turystyce. Nie można jednak pominąć warstwy symbolicznej i funkcji edukacyjnej, gdzie celem jest praktykowanie wciąż żywych tradycji, uczestniczenie w kulcie religijnym czy licznych inicjatywach na rzecz popularyzacji wiedzy o regionie. Sfera turystyki funkcjonującej w regionie nie miałaby tak silnej pozycji bez odpowiednich podwalin. Dlatego warto zwrócić uwagę na działania lokalnych pasjonatów.

Podsumowując, współczesne definiowanie dziedzictwa nie ogranicza się wyłącznie do świadectw przeszłości, ponieważ wyraża dzisiejszych ludzi i ich aktualnie wyznawane wartości. Jest to proces, w którym poprzez subiektywny wybór elementów przeszłości społeczności działają w teraźniejszości na wielu płaszczyznach.

Kilka słów o pamięci

Rozważania na temat dziedzictwa oraz roli, jaką odgrywa we współczesnym świecie, w naturalny sposób odsyłają do zagadnienia pamięci. Związki pomiędzy tymi pojęciami są nierozzerwalne, ponieważ bezpośrednio na siebie wpływają²⁹. Dziedzictwo niewątpliwie stanowi część ludzkiej tożsamości, natomiast pamięć może być narzędziem, które służy do jej kształtowania. To, jak ludzie postrzegają, mówią lub piszą o dziedzictwie, jest przynajmniej częściowo determinowane pamięcią. Badania nad jej fenomenem odnajdziemy wśród prac specjalistów z różnych dziedzin nauk humanistycznych, społecznych oraz medycznych. W niniejszej pracy nie będę przedstawiała pełnego zakresu badań nad pamięcią, gdyż jest to temat zbyt obszerny w stosunku do wymogów stawianych artykułom. Chciałabym jednak odnieść się do kilku koncepcji, które są, moim zdaniem, istotne z perspektywy poruszanego zagadnienia.

Za jednego z twórców współczesnego paradygmatu pamięci uznaje się Maurice'a Halbwachsa, autora *Spolecznych ram pamięci*. Badacz poświęca wiele uwagi problematyce pamięci zbiorowej, którą uznaje za fakt społeczny. W jego koncepcji pamięć indywidualna jest częścią pamięci zbiorowej i jest zależna od struktur społecznych. Wynika to z przynależności jednostki do różnych zbiorowości. Według autora, jest to rezultat akceptowanych przez określoną grupę wersji przeszłości. Natomiast to ramy społeczne, których wyznacznikiem może być przynależność do różnych kręgów społecznych, przekazują i interpretują jej treść: „myśl społeczna jest zasadniczo pamięcią, i że cała jej zawartość składa się ze wspomnień zbiorowych – ale, że przetrwają

29 G. Ashworth, *Planowanie...*, s. 7.

tylko te spośród nich wszystkich i tylko tyle z każdego spośród nich wszystkich, ile dzięki swym aktualnym ramom społeczeństwo może odtworzyć”³⁰.

Takimi grupami może być rodzina, środowisko pracy, grupa religijna czy grono znajomych. Pamięć zbiorowa, której nosicielem są określone grupy, jest wartościująca i hierarchiczna. Natomiast partycypowanie w niej będzie jednocześnie wpływało na poczucie tożsamości. W takim ujęciu nie może być ona wyłącznie zjawiskiem indywidualnym. Odnosząc to bezpośrednio do tematu niniejszej pracy, Klub Przyjaciół Wieliczki stanowi grupę przekazującą określoną perspektywę na temat dziedzictwa górniczego miasta, co zostanie opisane w dalszej części pracy.

Jednym z kontynuatorów myśli M. Halbwachsa jest francuski badacz Pierre Nora, który również prowadził badania nad społecznymi ramami pamięci zbiorowej. Wskazuje on, że „pamięć jest życiem wiedzionym przez społeczeństwa”, gdy tymczasem „historia jest wytworem intelektualnym i świeckim, domaga się więc analizy i krytyki”³¹. P. Nora wprowadził w roku 1984 termin *lieux de mémoire*. Pojęcie to należy traktować metaforycznie. W tym przypadku historia jest nie tyle opisany fakt, ale formą pamięci współczesnych ludzi, składających się zarówno z elementów materialnych, jak i niematerialnych. Dlatego tak rozumiane miejsca pamięci konstytuują tożsamość. Są one długotrwałymi, utrzymującymi się przez pokolenia elementami funkcjonującymi w zbiorowości. Przedstawiona koncepcja, która skupiona jest na roli konstruowania wspomnień, bezdyskusyjnie wpłynęła na współczesne rozumienie zagadnienia dziedzictwa.

Kwestie roli, jaką odgrywa pamięć zbiorowa, opisuje również wybitny badacz Jacques Le Goff. Uznaje on, że jest to podstawowy element tożsamości indywidualnej i zbiorowej, której poszukują zarówno jednostki, grupy, jak i całe społeczeństwa. Podkreśla on także znaczenie jej długiego trwania, które można zaobserwować nie w wydarzeniach, ale w gestach, rytuałach czy świętach³². W ujęciu prezentowanym przez J. Le Goffa pamięć opiera się na wydarzeniach historycznych. Jednocześnie badacz zakłada, że jest wiele prawd, które zależą od przyjętej perspektywy. Tym samym każdy ma prawo do kreacji mikronarracji, tworząc swoje dziedzictwo, zarówno jednostki, jak i grupy.

Ważnym tekstem związanym z omawianym zagadnieniem jest praca pt. *Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today* autorstwa Sharon

30 M. Halbwachs, *Spoleczne ramy pamięci*, [w:] *Antropologia pamięci*, red. P. Majewski, M. Napiórkowski, Warszawa 2020, s. 275.

31 M. Napiórkowski, *Epidemia pamięci*, [w:] *Antropologia pamięci...*, s. 23.

32 J. Le Goff, *Historia i pamięć*, Warszawa 2007, s. 152–155.

Macdonald. Badaczka porusza wiele tematów dotyczących związków pomiędzy dziedzictwem, tożsamością i pamięcią we współczesnej Europie. Wskazuje także, że: „pamięć sama w sobie – jako zbiór wspomnień – może stać się wyznacznikiem tożsamości”³³. Nie jest także statyczna, lecz podlega przemianom wpływom. W tej koncepcji zapewnia ona zarówno jednostkom, jak i zbiorowości poczucie ciągłości, przynależności i bezpieczeństwa emocjonalnego. Jednakże nie musi być to wynikiem ciągłości wydarzeń historycznych, lecz właśnie doświadczenia i procesu przekazywania wspomnień, co z kolei wpływa na budowanie wspólnotowości. Dlatego też, jak zauważa autorka, w stosunku do historii może być postrzegana przez jej depozytariuszy jako prawdziwsza³⁴. Dzięki temu dziedzictwo, które jest procesem wyboru, wpływa na tworzenie kultury m.in. przy jej pomocy.

Zagadnienie dziedzictwa często dotyka problematyki pamięci. Opisana poniżej działalność Klubu Przyjaciół Wieliczki pokaże, jak część mieszkańców posługuje się tym narzędziem. W celu zbudowania relacji z dziedzictwem, pogłębienia jej i przekazywania wykorzystują mikrohistorię, wspomnienia, ale i konkretne wydarzenia historyczne – te choć nie są najważniejsze, mogą stanowić drogowskaz dla budowania spójnej narracji. Punktem wyjścia dla określenia swojego dziedzictwa w tym przypadku jest też powszechnie znany i rozpoznawalny zabytek, jakim jest kopalnia soli.

„Wieliczka – Wieliczanie” – projekt, który przerósł oczekiwania

Zastanawiając się nad kondycją kulturową mieszkańców Wieliczki i okolic, nie można odciąć się od dziedzictwa górniczego. Na pierwszym planie, zwłaszcza dla osób spoza miasta, widoczna jest jednak przede wszystkim przestrzeń związana z turystyką. Kopalnia soli jako zabytek oraz kompleks turystyczny radzi sobie bardzo dobrze, spełniając wiele funkcji. Jednak obok niej można zaobserwować działania, które dotyczą innej sfery. Nie polegają bowiem jedynie na ekonomicznej kalkulacji, lecz wskazują na osobisty stosunek do samego miejsca i lokalnego dziedzictwa.

Przykłady działalności kulturalnej mieszkańców Wieliczki można zaobserwować na wielu płaszczyznach. Zaczęły się one rozwijać w okresie, gdy

33 Sh. Macdonald, *Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today*, New York 2013, s. 26.

34 Tamże, s. 28.

miasto znalazło się pod panowaniem austriackim (od 1772 r.). Czas ten sprzyjał powstawaniu grup skupiających lokalną inteligencję i pasjonatów m.in. Orkiestra Salinarna (1830), Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia” (1882), teatr amatorski (I poł. XIX w.), oddział Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (1892), Koło Towarzystwa Szkoły Ludowej (1902), czy Dom Robotniczy (1910)³⁵. Były to organizacje na wzór towarzystw i klubów, których cel stanowiły działania na rzecz rozwoju kultury i nauki. Funkcjonowały one, z różnym natężeniem, do 1939 r. W trakcie trwania drugiej wojny światowej życie kulturalne w Wieliczce zamarło niemal całkowicie. Odrodziło się ono tuż po wojnie, kiedy to część istniejących wcześniej towarzystw i klubów reaktywowała działalność, np. Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia” czy oddział Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Powstawały także nowe, w których koncentrowało się życie kulturalne, np. Towarzystwo Dom Robotniczy (1945), Biblioteka (1945), a następnie Koło Przyjaciół Biblioteki (1958), Muzeum Żup Krakowskich (1951), Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury i Sportu (lata 70. XX w.) oraz prężnie działające świetlice funkcjonujące przy klubach sportowych i większych przedsiębiorstwach³⁶.

Jednym z wielickich towarzystw, istniejących nieprzerwanie od 1966 r. jest Klub Przyjaciół Wieliczki (KPW). Jest to inicjatywa, która skupia ludzi zafascynowanych swoim miastem. Organizacja powołana została w Warszawie, ale jeszcze w tym samym roku powstały kolejne dwa oddziały w Krakowie i Katowicach: „Z inicjatywy międzywojennego pokolenia absolwentów wielickich szkół średnich – Żeńskiego Gimnazjum im. M. Konopnickiej i Męskiego Gimnazjum i Liceum im. J. Matejki – założony został w Warszawie, w roku 1966, Klub Przyjaciół Wieliczki”³⁷. Wraz z upływem lat i zmian zachodzących zarówno w kraju, jak i samej organizacji, od 2002 r. działa jedna placówka, która ma status stowarzyszenia, mieści się w Wieliczce i liczy aktualnie ok. 100 członków (liczba uczestników jest zmienna). Jego prezesem – nieprzerwanie od 2002 r. do dziś jest lokalna działaczka i aktywistka – Jadwiga Duda.

Postać J. Dudy jest nierozdzielnie związana z funkcjonowaniem wielickiego stowarzyszenia. Do Klubu Przyjaciół Wieliczki wstąpiła w 1997 r. wraz z mężem. Przez lata inicjowała liczne działania o charakterze

35 P. Krokosz, *Życie kulturalne Wieliczki od XIX wieku do czasów współczesnych*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 2011, t. 27, s. 195–206.

36 Tamże, s. 227.

37 J. Duda, 223 *Spotkanie z cyklu Wieliczka – Wieliczanie*, „Biblioteczka Wielicka” 2016, z. 168, s. 3.

popularyzatorskim, poświęcone tematyce lokalnego dziedzictwa, patriotycznej, historycznej oraz religijnej. Jak sama zauważa, to praca zawodowa i szacunek do regionu pobudzały ją do działań społecznych³⁸. Pracowała w kopalni soli, gdzie organizowała kurs przewodnicki po Trasie Turystycznej oraz tworzyła Sekcje Dokumentacji Historycznej. Związana była także z innymi wielickimi instytucjami, m.in. z Muzeum Żup Krakowskich oraz z Miejską Biblioteką Publiczną. Mimo przejścia na zawodową emeryturę, w dalszym ciągu realizuje swoją pasję, jaką jest aktywność społeczna poprzez różne inicjatywy, m.in. w KPW.

Stowarzyszenie realizuje działania różnego typu, które są nakierowane na wydarzenia związane z miastem i regionem, a ich celem jest integracja i umacnianie więzi we wspólnotach lokalnych. Jedną z podstawowych aktywności są spotkania z cyklu „Wieliczka – Wieliczanie”, które odbywają się regularnie od 1998 r. Gromadzą członków Klubu i sympatyków w różnym wieku, którzy raz w miesiącu mają możliwość uczestniczenia w tematycznych prelekcjach. Ich zakres obejmuje obszar szeroko pojętego lokalnego dziedzictwa:

Służą one popularyzacji dziejów Wieliczki, wielickiej kopalni, ziemi Wielickiej; prezentują zabytki miasta oraz osoby zasłużone w jego historii; edukują i integrują lokalną społeczność; promują bibliotekę i nowe książki o Wieliczce, których autorami są nie tylko wieliczanie; gromadzą ludzi o różnych zainteresowaniach; prowadzą do zacieśniania więzi między ludźmi, pokoleniami i instytucjami³⁹.

Organizatorzy spotkań, które odbywają się w Sali „Magistrat” Urzędu Miasta i Gminy Wieliczka, starają się, by towarzyszyła im podniosła atmosfera. W tym celu zapraszani są często goście specjaliści – artyści, reprezentanci miasta, kopalni etc. Zebrania Klubu zawsze są poświęcone konkretnemu tematowi, ale oprócz tego przedstawiana jest relacja z bieżących wydarzeń lokalnych. Jest to jeden ze stałych elementów, w czasie którego można się dowiedzieć m.in. o przypadających rocznicach, śmierci zasłużonych wieliczian, różnych inicjatywach podjętych przez tutejszych aktywistów. Sporo uwagi poświęca się też zaprezentowaniu tytułów nowych publikacji dotyczących miasta i okolic. Duża grupa wydawnictw dotyczy dziedzictwa

38 Na podstawie rozmowy, jaka miała miejsce podczas spotkania z J. Dudą, które odbyło się 18 maja 2020 r.

39 J. Duda, *1–60 Spotkanie z cyklu Wieliczka – Wieliczanie*, „Biblioteczka Wielicka” 2004, z. 4, s. 6.

górniczego, m.in. albumy⁴⁰ i przewodniki⁴¹. Zaprezentowane tytuły stanowią tylko wycinek publikacji, które ukazują się na temat historii kopalni, tradycji górniczych, samego miasta czy turystyki. Poza tematyką górniczą prezentowane prace poświęcone są rocznicom niepodległościowym, osobistościom z regionu i tematyce patriotycznej. Autorami większości publikacji są wieliczanie, a ich dzieła mają za zadanie edukować i integrować lokalną społeczność. Są to również, cenne źródła informacji z życia społecznego i kulturowego Wieliczki mające wartość pamiętnikarską⁴². Spotkania „Wieliczka – Wieliczanie” cieszą się nieprzerwaną popularnością. Obecna prezes w następujący sposób opisuje ich początki:

Wzorcem były „Spotkania Czwartkowe”, organizowane przez Muzeum im. Prof. St. Fischera w Bochni, z którym byłam związana. W tym czasie organizowałam i prowadziłam kurs dla przewodników po trasie turystycznej w Kopalni Soli „Wieliczka”, zauważyłam, że jego absolwentom przydatna będzie dalsza edukacja poprzez te spotkania. Również mną, jako byłą nauczycielką historii, kierowała troska o edukację młodego pokolenia, o budowanie mostów między starym i młodym pokoleniem, o budzenie w ludziach patriotyzmu lokalnego, szczególnie w młodym pokoleniu. Jako były muzealnik, pragnęłam ocalić pamięć o tych i tym, którym zawdzięczamy wolną i samorządową Wieliczkę. Tak od tej pory do dziś, przez 7 lat raz w miesiącu spotykają się wieliczanie i przyjaciele w ramach cyklicznych Spotkań pod nazwą „Wieliczka – Wieliczanie”⁴³.

W zapisach relacjonujących zebrania Klubu niejednokrotnie pojawiają się głosy uczestników podkreślające wartość ich ciągłości oraz ich znaczenia dla mieszkańców⁴⁴. Potwierdzają to słowa inicjatorki tych wydarzeń, która

40 B. Konwerska, *Wieliczka utrwalona w kadrze*, Wieliczka 2016; J. Duda, *100 lat 1898–1998. Gmach Szkoły Górniczej i Muzeum Salinarnego w Wieliczce*, Wieliczka 2003; U. Janicka-Krzywda, *Legends o Błogosławionej Kindze*, Kraków 1998; też, *Legends wielickiej kopalni*, Kraków 1998; też, *Górnicy Wielickiej Kopalni*, Kraków 1999; A. Nowakowski, *Miasto w soli. Kopalnia soli w Wieliczce*, Kraków 2011.

41 A. Wolańska, *Przewodnik po kopalni w Wieliczce*, Wieliczka 2010; Z. Aleksandrowicz, *Grotty kryształowe w kopalni soli Wieliczka*, Kraków 2000; U. Janicka-Krzywda, P. Krzywda, *Szlakami św. Kingi*, Kraków 2002; K. Kaczyńska-Ślusarczyk, *Wieliczka – rymowany przewodnik*, Wieliczka 2010.

42 J. Duda, *Setne spotkanie z cyklu Wieliczka – Wieliczanie*, „Biblioteczka Wielicka” 2006, z. 45, s. 35.

43 J. Duda, *1–60 Spotkanie...*, s. 5.

44 *Taż*, 223 *Spotkanie...*, s. 15.

wielokrotnie podkreślała w czasie przeprowadzanych z nią rozmów, że mieszkańcy chętnie biorą udział w owych wydarzeniach zarówno jako słuchacze, jak i czynni prelegenci⁴⁵. Zapraszani goście opowiadają o historiach rodzinnych, wspomnieniach czy ważnych wydarzeniach, w których brali udział.

Podjęmowane są także starania, by w działalność stowarzyszenia była zaangażowana również młodzież. Dlatego spotkania poprzedzone są występami dzieci i młodzieży z okolicznych szkół, które przygotowują programy artystyczne. Dzięki pogłębionej współpracy członków Klubu i lokalnych szkół przygotowano akcję karnet „Lekcja w Magistracie”, którego celem było zainteresowanie młodzieży lokalną historią. Ta mogła go otrzymać za dobrowolne uczestnictwo w owych spotkaniach. Karnet był honorowany przez nauczycieli przy wystawianiu ocen ze sprawowania. Dodatkowo Klub przy współpracy z biblioteką regularnie organizuje różne konkursy dla dzieci i młodzieży oraz wspiera podobne inicjatywy korespondujące z tematyką regionalną. Przykładem może być konkurs plastyczny „Świętej Kindze – Kingi i inne, inni” czy też konkurs literacki „Moja legenda, mój wiersz o św. Kindze”. Próby zaangażowania kolejnych pokoleń w działalność lokalną przynoszą pozytywne rezultaty, co odnotowywane jest w trakcie spotkań oraz w wydawanych publikacjach będących ich efektem. Potwierdzeniem tego jest także faktyczne uczestnictwo młodzieży w konkursach poruszających tematykę regionalną czy innych akcjach, jak np. w kwestowaniu na cmentarzach. Działania tego typu mają, co warto zaznaczyć, charakter edukacyjny. Krzewiona i utrwalana wśród mieszkańców pamięć o przeszłości i znaczeniu miasta oraz jego dziedzictwie skutkuje także opracowaniami w postaci prac magisterskich na temat Wieliczki. Jedną z uczestniczek spotkań, Joanna Stachura, tak odniosła się do wpływu oferty Klubu na młodzież:

Myślę, że należy jeszcze wspomnieć o tym, że młodzież w działalności Klubu to nie tylko uczestnicy konkursów, wycieczek czy członkowie Kół [np. Ruch Młodych Miłośników Starych Miast, Koło Miłośników Starej Wieliczki]. To także wolontariusze, których widzimy co roku na cmentarzu komunalnym w Dniu Wszystkich Świętych. Pod opieką Pani Prezes i wraz członkami KPW kwestują w celu pozyskania środków na renowację zabytkowych nagrobków. [...] Ważne staje się budowanie relacji międzyludzkich, budowanie autorytetów⁴⁶.

⁴⁵ Rozmowy Autorki z Jadwigą Dudą odbyły się w roku 2020.

⁴⁶ J. Duda, 223 *Spotkanie...*, s. 46.

Skupiając się na działaniach na rzecz dziedzictwa górniczego, podtrzymywania tradycji oraz edukowania w tym zakresie, KPW przy aktywnej współpracy z mieszkańcami używającymi materiały prywatne zorganizował wiele wystaw okolicznościowych np.: *W 100. Lecie utworzenia Muzeum Salinarnego w Wieliczce; Wieliczka miasto górnicze; Podziemne sacrum czy Górnicy rzeźbiarze z wielickich podziemi i ich dzieła*. Ta ostatnia została wzbogacona o spotkania około 600 uczniów z wielickimi rzeźbiarzami. Tu warto nadmienić, że rzeźbienie w soli jest uznawane za specyficzną, lokalną tradycję typową dla Wieliczki i Bochni. Wielu żyjących rzeźbiarzy to kolejne pokolenie twórców nieprofesjonalnych, którzy aktywnie działają artystycznie, jak i edukacyjnie. Stworzenie przestrzeni dla takich inicjatyw można uznać za dziedzictwo w praktyce, które przyjęło formę inicjatywy lokalnej.

Efektem finalnym zebrań są relacje sporządzone w formie zeszytów, które ukazują się od 1998 r. w ramach serii wydawniczej „Biblioteczka Wielicka”. Jak czytamy w jednej z wypowiedzi autorki o początkach powstawania zeszytów: „wszystko osobiście wykonuję, od troski o stworzenie programu spotkania, treści zaproszeń, plakatów, ich wydrukowanie, roznoszenie ich i rozwieszanie na słupach ogłoszeniowych, pisanie zeszytu⁴⁷”.

W zeszytach zawarte są m.in. programy pracy Klubu, relacje z konkursów dla szkół, sprawozdania z kwest organizowanych przez Społeczny Komitet Ratowania Zabytków Cmentarza Komunalnego w Wieliczce, z obchodów rocznic oraz biogramy zmarłych wieliczian (w tym dużą grupę stanowią pracownicy kopalni, zasłużeni specjaliści), biogramy starych wielickich rodzin czy innych osób, które angażowały się w tworzenie spotkań „Wieliczka – Wieliczanie”. Informacje zawarte w zeszytach, choć na pozór wydają się zapisem bieżącej działalności, stanowią wartościowy materiał opisujący istotne dla mieszkańców wydarzenia odbywające się w Wieliczce, kopalni soli i okolicach. Przedstawiają także grupę ludzi, którzy przyczyniają się do krzewienia i podtrzymywania kultury. Drobiazgowo zebrane informacje, które zawierają zeszyty „Biblioteczki Wielickiej”, upamiętniają ważne postacie, ich działalność odgrywającą ważną rolę w życiu miasta i kopalni np. lokalnych rzeźbiarzy. Natomiast spotkania pasjonatów oraz podejmowane przez nich inicjatywy, jak organizacja konkursów czy wystaw, pozwalają również na ożywanie kolejnych tematów znaczących dla lokalnej społeczności.

Serię wydawniczą „Biblioteczka Wielicka” zapoczątkował tom poświęcony ratownictwu górniczemu w Wieliczce, kolejny poświęcony był dziejom

47 *Taż, Setne...*, s. 45.

gmachu nieistniejącej już Szkoły Górniczej i Muzeum Salinarnego w setną rocznicę ich założenia⁴⁸. Również wiele kolejnych tomów poświęconych jest górnikom, ich rodzinom, turystyce czy ważnym dla społeczności tematom związanym z kopalnią soli. Zeszyty wydawane są dzięki środkom pochodzącym z różnych źródeł. W ramach działalności wydawniczej pomocy w finansowaniu udzieliły: Kopalnia Soli „Wieliczka” S.A., Starostwo Powiatowe w Wieliczce, Małopolski Bank Spółdzielczy Oddział w Wieliczce, czy Urząd Miasta i Gminy Wieliczka⁴⁹.

Klub Przyjaciół Wieliczki stara się również kreatywnie zachęcać do poznawania i uczestnictwa w różnych lokalnych wydarzeniach. Ciekawym przykładem są nowe tradycje świętowania dnia patronki górników solnych, św. Kingi, który przypada 24 sierpnia. Jedną z nich jest coroczny konkurs szachowo-brydżowy o puchar, którym jest „Pierścień świętej Kingi”. Rywalizacja przebiega pomiędzy drużynami z Wieliczki i Bochni, zwycięskie miasto ma prawo przechowywać i prezentować wygrany puchar przez cały rok – do kolejnych zawodów. Członkowie grupy aktywnie wspierają i popularyzują ważne lokalne święta i tradycje. Jednym z kolejnych przykładów jest inicjatywa zorganizowania Barbórki w formie rekonstrukcji. Taka formuła prezentowania górniczych tradycji jest atrakcyjna dla dzieci oraz napływowych mieszkańców Wieliczki, którzy w przystępny sposób mogą zapoznać się z typowymi górniczymi tradycjami.

Funkcjonowanie Klubu Przyjaciół Wieliczki jest interesującym przykładem pracy na rzecz dziedzictwa regionu. Jego inicjatywy nie są skierowane na turystykę, ponieważ odbiorcami mają być mieszkańcy miasta i okolicznych wsi. Prowadzenie spotkań, promocja książek oraz regionalnych artystów, działalność edukacyjna skierowana do uczniów szkół wszystkich szczebli i przedszkoli oraz dokładne odnotowywanie wydarzeń mają na celu podtrzymanie pamięci oraz budowanie i podtrzymywanie lokalnej wspólnotowości. Jest to również sposób na interpretację spuścizny przeszłych pokoleń, by była zrozumiała, ale i atrakcyjna dla młodszego odbiorcy.

Przytoczone przykłady są prezentacją wybranych aktywności stowarzyszenia, skupionych na tematyce górniczej. Działalność ta występuje obok turystyki i skierowana jest do społeczności z Wieliczki i okolicznych wsi. Klub Przyjaciół Wieliczki, działając od ponad 50 lat, z powodzeniem skupia w swoich szeregach pasjonatów regionu. Tym samym wpływa na budowanie i zacieśnianie lokalnych więzi poprzez czerpanie z dziedzictwa górniczego miasta, przy jednoczesnym świadomym tworzeniu go.

48 *Taż, 1–60 Spotkanie...*, s. 4.

49 *Tamże*, s. 4.

Inicjatywom podejmowanym przez KPW sprzyja istnienie dobrze zachowanej, zabytkowej kopalni soli, która w dalszym ciągu jest zakładem pracy dla kolejnego pokolenia górników oraz nowej grupy – przewodników. Obserwując aktywność pasjonatów regionu skupionych w stowarzyszeniu, widać zaangażowanie w wyszukiwaniu nowych form prezentacji kultury górniczej. Zaprezentowane inicjatywy są praktykami na rzecz podtrzymywania, ale i konstruowania solnego dziedzictwa regionu.

Członkom Klubu Przyjaciół Wieliczki bez wątpienia udało się stworzyć przestrzeń, w której pasjonaci mogą się integrować i wymieniać wspomnieniami oraz doświadczeniami. Uważam, że podejmowane przez stowarzyszenie inicjatywy, mają realny wpływ na podtrzymywanie dziedzictwa górniczego. Ponadto, z obserwacji wynika, że jego członkowie podejmują próby dotarcia do różnych grup docelowych. W Wieliczce mamy do czynienia z sytuacją, gdzie powstała przestrzeń nie tylko do praktykowania dziedzictwa – przez wąską grupę górników i ich rodzin, ale i aktywnego działania na rzecz jego popularyzacji. Nasuwa się jednak pytanie, czy formuła samych spotkań i prelekcji będzie w przyszłości atrakcyjna dla coraz młodszych odbiorców.

Zakończenie

Dziedzictwo stanowi to, co jest ważne dla danej społeczności, co jej przedstawiciele uważają za warte zachowania, kultywowania i przekazywania kolejnym generacjom. Badacze podkreślają procesualność tego zjawiska, które jest efektem krytycznego i świadomego wyboru. W procesie jego kształtowania nie bez znaczenia pozostaje rola pamięci. Daje ona określonym grupom poczucie ciągłości, przynależności do danych ram społeczno-kulturowych oraz ugruntowuje tożsamość. W ten sposób sankcjonuje określoną interpretację przeszłości.

Kopalnia, choć nie jest już przedsiębiorstwem wydobywczym, w dalszym ciągu definiuje Wieliczkę i jej okolice. Spuścizna górnicza jest w tym przypadku elementem stabilizującym poczucie tożsamości społecznej, ponieważ kopalnia pozostała miejscem pracy oraz jest przestrzenią spędzania wolnego czasu, a także zabytkiem – symbolem ciągłości wielowiekowej historii miasta. Wpływa to na budowanie bardziej świadomej społeczności, która ma możliwość partycypacji w swoim dziedzictwie poprzez różnego typu aktywności. Tym samym mieszkańcy mają podstawy do kreatywnych działań w wymiarze lokalnym.

W przypadku Wieliczki obcowanie z solną spuścizną przybiera różne formy. Jednym z przykładów jest wieloletnia i bardzo szeroka działalność

opisanego w niniejszej pracy Klubu Przyjaciół Wieliczki. Aktywność wielickiego stowarzyszenia wpisuje się w koncepcję dziedzictwa oddolnego (*heritage from below*⁵⁰). Wykorzystuje on bowiem wybrane elementy przeszłości, które są uznawane za ważne, podtrzymuje o nich pamięć, praktykuje poprzez uczestnictwo, ale i reinterpretuje. Istniejąca od wielu lat grupa cały czas aktywnie funkcjonuje i pozyskuje fundusze na realizację swoich pomysłów oraz nowych rozwiązań, by angażować mieszkańców w aktywne i świadome działanie. Podjęte inicjatywy w postaci organizowania regularnych spotkań dla zainteresowanych, upamiętnianie rocznic, osób i miejsc, mają realny wpływ na podtrzymywanie pamięci o górniczej przeszłości. Jednocześnie następują próby kreatywnego podejścia do dziedzictwa solnego w postaci konkursów edukacyjnych dla dzieci czy odtwarzania ceremonii i wybranych tradycji np. wspomnianej Barbórki. Dlatego uważam, że aktywność skupionych w nim lokalnych pasjonatów, można uznać za przykład refleksyjnego podejścia do dziedzictwa solnego.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Zakładów, Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka 2015.

Źródła drukowane

Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1976.

Informator miasta i gminy Wieliczka, Wieliczka 2021.

Literatura

Albert M.-T., *Heritage Studies Perceptions of Sustainability in Heritage Studies*, Berlin–Boston 2013.

Aleksandrowicz Z., *Grotty kryształowe w kopalni soli Wieliczka*, Kraków 2000.

Ashworth G., *Planowanie dziedzictwa*, Kraków 2015.

Ashworth G., *Sfragmentaryzowane dziedzictwo. Sfragmentaryzowany instrument sfragmentaryzowanej polityki*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku. Szanse i wyzwania*, red. M. Murzyn, J. Purchla, Kraków 2007.

Barański J., *Spiski regionalizm. Uwagi o tradycji, dziedzictwie i metakulturowości*, „Rocznik Podhalański” 2019, t. XIV.

Brudnicki J., *Ochrona i zarządzanie historycznymi kopalniami*, [w:] *Historyczne kopalnie – dzieło przyrody, sztuka człowieka*, red. B. Furmanik, Warszawa 2016.

50 J. Dziadowiec-Greganić, *Badanie dziedzictwa niematerialnego w działaniu. Perspektywa krytyczna, partycypacyjna i mediacyjno-facilitacyjna*, „Lud” t. 104, s. 54.

- Charkot J., Wiewiórka J., *Zagrożenie metanowe w kopalni wielickiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 2015, t. XXX.
- Dobrowolska D., *Górnicy salinarni Wieliczki w latach 1880–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965.
- d’Obyrn K., *Zagrożenie wodne i zawalowe w zabytkowych kopalniach na przykładzie kopalni soli „Wieliczka”*, [w:] *I Konferencja Muzeów Górniczych i Skansenów podziemnych w Polsce*, Wieliczka 2010.
- Duda J., *100 lat 1898–1998. Gmach Szkoły Górniczej i Muzeum Salinarnego w Wielicze*, Wieliczka 2003.
- Duda J., *1–60 Spotkanie z cyklu Wieliczka – Wieliczanie*, „Biblioteczka Wielicka” 2004, z. 4.
- Duda J., *62 spotkanie z cyklu Wieliczka – Wieliczanie*, „Biblioteczka Wielicka” 2003, z. 7.
- Duda J., *67 spotkanie z cyklu Wieliczka – Wieliczanie*, „Biblioteczka Wielicka” 2003, z. 12.
- Duda J., *223 Spotkanie z cyklu Wieliczka – Wieliczanie*, „Biblioteczka Wielicka” 2016, z. 168.
- Duda J., *Setne spotkanie z cyklu Wieliczka – Wieliczanie*, „Biblioteczka Wielicka” 2006, z. 45.
- Dziadowiec-Greganić J., *Badanie dziedzictwa niematerialnego w działaniu. Perspektywa krytyczna, partycypacyjna i mediacyjno-facilitacyjna*, „Lud” 2020, t. 104.
- Dzieje żup krakowskich*, red. A. Jodłowski, Wieliczka 1988.
- Gawęda S., *Polityka Kazimierza Wielkiego wobec miast górniczych*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 1974, t. III.
- Gawroński W., *Żupy krakowskie-królewskie kopalnie soli w Wielicze i Bochni*, [w:] *Historyczne kopalnie – dzieło przyrody, sztuka człowieka*, Warszawa 2017.
- Halbwachs M., *Społeczne ramy pamięci*, [w:] *Antropologia pamięci*, red. P. Majewski, M. Napiórkowski, Warszawa 2020.
- Janicka-Krzywda U., *Górnicy Wielickiej Kopalni*, Kraków 1999.
- Janicka-Krzywda U., *Legends o Błogosławionej Kindze*, Kraków 1998.
- Janicka-Krzywda U., *Legends wielickiej kopalni*, Kraków 1998.
- Janicka-Krzywda U., Krzywda P., *Szlakami św. Kingi*, Kraków 2002.
- Jodłowski A., *50 lat Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka*, Wieliczka 2001.
- Jodłowski A., *Zabytkowa kopalnia Soli. Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka. Przewodnik*, Wieliczka 2006.
- Jodłowski A., *Żupa Solna w Wielicze*, Wieliczka 2000.
- Kaczyńska-Ślusarczyk K., *Wieliczka – rymowany przewodnik*, Wieliczka 2010.
- Konwerska B., *Ruch turystyczny w Kopalni Soli Wieliczka w okresie zarządu austriackiego (1772–1981)*, Wieliczka 2020.
- Konwerska B., *Wieliczka utrwalona w kadrze*, Wieliczka 2016.
- Kowalski K., *Od zabytku do dyskursu. O kilku źródłach współczesnej definicji dziedzictwa*, „Prace Etnograficzne” 2017, t. 45, nr 1.
- Krokosz P., *Życie kulturalne Wieliczki od XIX wieku do czasów współczesnych*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 2011, t. XXVII.
- Kurowski P., *Trasy turystyczne w kopalni wielickiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 1990, t. XVI.
- Le Goff J., *Historia i pamięć*, Warszawa 2007.

- Mcdonald Sh., *Memerylands. Heritage and Identity in Europe Today*, New York 2013.
- Międzybrodzka M., Krokosz P., *Górnicza Wieliczka. Przewodnik po mieście*, Wieliczka 2013.
- Napiórkowski M., *Epidemia pamięci*, [w:] *Antropologia pamięci*, red. P. Majewski, M. Napiórkowski, Warszawa 2018.
- Nowakowski A., *Miasto w soli. Kopalnia soli w Wieliczce*, Kraków 2011.
- Piotrowicz J., *Wyposażenie górników i tereny eksploatacji w pierwszych wiekach górnictwa solnego w Polsce*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 1978, t. VII.
- Purchla J., *Kultura a rozwój*, Warszawa 2013.
- Riegl A., *Nowoczesny kult zabytków. Jego istota i powstanie*, [w:] *Alois Riegl, Georg Debio i kult zabytków*, red. J. Krawczyk, Warszawa 2002.
- Smith L., *Uses of heritage*, London–New York 2006.
- Tomaszewski A., *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, Kraków 2013.
- Walczy Ł., *Postęp techniczny w salinie wielickiej w okresie administracji austriackiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 2003, t. XXIII.
- Wolańska A., *Przewodnik po kopalni w Wieliczce*, Wieliczka 2010.

Źródła internetowe

<https://whc.unesco.org/en/decisions/5171>

Streszczenie: Mieszkańcy niewielkiego miasta, jakim jest Wieliczka, od wieków tworzyli kulturę, której źródeł należy szukać w miejscu pracy – kopalni soli. Jednak dzisiejsza Wieliczka jest znacznie bardziej zróżnicowana niż dawniej. Jest to przede wszystkim popularny cel turystyczny, przyciągający co roku miliony turystów. W swojej pracy postaram się odpowiedzieć na pytanie, czy możliwe jest uchwycenie elementów dziedzictwa solnego w miejscu turystycznym, jakim jest Wieliczka? W artykule przedstawię przykłady tego, jak dziedzictwo jest kształtowane przez lokalnych miłośników górnictwa soli w Wieliczce i okolicach. Uwaga zostanie skupiona na wybranych działaniach jednego z funkcjonujących stowarzyszeń – Klubu Przyjaciół Wieliczki.

Słowa kluczowe: dziedzictwo, kopalnia soli, inicjatywy lokalne, Klub Przyjaciół Wieliczki

Summary: For centuries, the inhabitants of a small city like Wieliczka have built a culture whose sources should be sought in the workplace – the salt mine. However, today's Wieliczka is much more diverse than in the past. Primarily, it is a popular tourist destination, attracting millions of tourists every year. In my article, I will try to answer the question of whether it is possible to capture elements of mining heritage in a touristic place like Wieliczka? In paper, I will present examples of how heritage is shaped by local enthusiasts of the salt mining in Wieliczka and in the vicinity. Attention will be focused on selected activities of one of the local associations – the Wieliczka Friends Club.

Keywords: heritage, salt mine, heritage from below, local initiatives, Wieliczka Friends Club
